

НАЦІОНАЛЬНА І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338; 339

JEL classification: A1, F1, F2, F6, O2, O3

DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.03.007>

Ольга ВЛАДИМИР,

кандидат економічних наук, доцент,

докторант, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя,
вул. Руська, 56, м. Тернопіль, 46001, Україна.

E-mail: olhavlada@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1244-101X>

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Владимир О. Стратегічні напрями розвитку національної економіки України в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 3. С. 7 – 21. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.03.007>

Vladymyr, O. (2019). Stratehichni napriamy rozvytku natsionalnoi ekonomiky Ukrainy v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii [Strategic areas of Ukraine's national economy development under modern globalization transformation conditions]. *The Herald of Ternopil National Economic University*, Vol. 3. P. 7 – 21. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2019.03.007>

Анотація

Вступ. В умовах сучасних глобалізаційних процесів міжнародною економічною спільнотою пропагуються засади теорії вільної торгівлі, принципів лібералізації та «ефекту невидимої руки», а також спеціалізації країн та стирання національних економічних кордонів. Проте подібні рекомендації не завжди доречні для країн із недостатньо розвинутою національною економікою, для країн, які не пройшли тривалого періоду розвитку в умовах національного протекціонізму та формування національних економічних пріоритетів. Тому стаття присвячена пошуку стратегічних напрямів розвитку національної економіки в умовах сучасних глобалізаційних змін та економіко-політичної нестабільності.

Мета дослідження. Попри те, що Україна дотримувалась вимог та рекомендацій міжнародних економічних організацій впродовж попередніх років, все ж в країні не

© Ольга Владимир, 2019.

відбулося економічного прориву, не зростають стандарти суспільного життя, за різними економічними оцінками та міжнародними рейтингами Україна продовжує посідати слабкі позиції. Дана ситуація потребує особливого дослідження та пошуку шляхів виходу національної економіки України на нові позиції.

Методи. При написанні статті застосовувались методи аналізу та порівняння міжнародного досвіду та практики, збору та систематизації статистичних даних.

Результати. На основі аналізу літературних джерел, міжнародного досвіду розвитку національних економік різних країн та статистичних даних розвитку національної економіки України виявлено проблеми, пов'язані з зниженням показників конкурентоспроможності України серед інших країн. Визначено пріоритетні напрямки та засади розвитку національного виробництва і промисловості, які забезпечують конкурентні позиції країни за сучасних умов глобалізації. У статті здійснено огляд думок Е. С. Райнерта, висвітлених у книзі «Як багаті країни забагатіли і чому бідні залишаються бідними», які стосуються критики рекомендацій щодо дотримання теорії вільної торгівлі та спеціалізації, а також принципів лібералізації та «ефекту невидимої руки». Розкрито проблеми становлення та розвитку національної економіки України як країни з постколоніальними синдромами, які проявляються не лише в соціо-психологічній, управлінській, культурній, але й і економічній поведінці та особливостях господарювання.

Перспективи. Обґрунтовано необхідність структурної перебудови національного виробництва, а також реформування науково-освітньої, податкової та пенсійної системи, інвестиційної політики, подолання олігархії, корумпованості та надмірної присутності влади у бізнесі. Запропоновано три основні складові стратегічного розвитку національної економіки України, які стосуються: якісного реформування науки задля зміцнення інноваційно-технологічного потенціалу національного виробництва; зменшення зовнішнього боргу та залежності від зовнішніх кредиторів, орієнтації фінансової системи країни на інвестування у національне виробництво; формування справедливих соціальних, політичних та національно-духовних цінностей суспільства.

Ключові слова: національна економіка, стратегічні напрями розвитку, інновації та технології, додана вартість, вільна торгівля, глобалізація, конкурентоспроможність, економічні теорії.

Формул: 0, рис.: 0, табл.: 2, бібл.: 12 .

Abstract

Olha VLADYMYR

STRATEGIC AREAS OF UKRAINE'S NATIONAL ECONOMY DEVELOPMENT UNDER MODERN GLOBALIZATION TRANSFORMATION CONDITIONS

Introduction. The international economic community is promoting the principles of free trade theory, the principles of liberalization and the "invisible hand effect", as well as the countries specialization and the erasure of national economic borders in the context of modern globalization processes. However, such recommendations are not always appropriate for countries with underdeveloped national economies and for countries that have not undergone a long period of development under conditions of national protectionism. Therefore, the article is devoted to the search of strategic directions for the

national economy development under the conditions of modern globalization changes and economic and political instability.

Purpose. *Although Ukraine has adhered to the requirements and recommendations of international economic organizations over the past years, there has been no economic breakthrough in the country. Public life standards are not rising; according to various economic estimates and international rankings, Ukraine continues to hold weak positions. This situation requires special research and search for ways of entering the national economy of Ukraine to new positions.*

Methods. *In the article methods of analysis and comparison of international experience and practice, methods of collection and systematization of statistical data's are used.*

Results. *The problems of low Ukrainian competitiveness among other countries have been revealed by taking into account the scientific literature analysis, international experience of national economies development in different countries and statistical data on the Ukrainian national economy. The priorities and principles of national production and industrial development, which ensure the competitive country's position in the current globalization conditions, have been determined. The article shows Erik S. Reinert's point of views, highlighted in the book "How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor" which relate to the critique of the recommendations regarding adherence to the free trade theory and specialization, as well as the liberalization principles and the "invisible hand effect". The problems of the Ukrainian national economy development with postcolonial syndromes that are manifested in socio-psychological, managerial, cultural, as well as in economic behavior and peculiarities of national economy have been disclosed.*

Discussion. *The necessity of structural changes in national production, as well as changes in scientific-educational, taxation and pension system, investment policy, overcoming oligarchy, and corruption, and excessive government intervention in a business have been substantiated. Three main components of the strategic national economy development have been proposed, concerning effective science education reform in order to strengthen the innovational capabilities and technological capacities of national production; reducing external debt and dependence on external creditors, orienting the financial sector towards serving and investing the in real economy; creating strong social, political and national, ethical and spiritual values in the society.*

Key words: national economy, strategic development, innovations and technologies, added value, free trade, globalization, competitiveness, and economic theories.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 2, bibl.: 12.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Жодна країна та її національна економіка не спроможні ефективно розвиватися у замкнутому просторі, на власній сировинній базі без залучення інтелектуальних і технологічних інвестицій та обміну досвідом. Відповідно, надмірна відкритість та залежність національної економіки від зовнішніх ринків утруднює можливості управління та застосування державних регулятивних важелів для мінімізації негативного впливу міжнародних криз різного роду походження. Сучасні умови господарювання характеризуються високим ступенем мінливості та непередбачуваності як в економічній, так і політичній площині. Усталені

закони економіко-політичної світобудови втрачають свою статичність, упорядкованість та передбачуваність, що вимагає переосмислення, та нових поглядів щодо розвитку національної економіки, вдосконалення стратегічного управління та забезпечення стабільного її розвитку.

Особливістю сучасного світу є всестороння глобалізація, яка супроводжується зростаючою взаємозалежністю економік різних держав, зростаючою єдністю світового господарства, посиленням відкритості національних ринків, поглибленням міжнародного поділу і міжнародної кооперації праці. Такі процеси дають змогу розширити можливості як особистісної реалізації, пожвавити підприємницьку діяльність, так і забезпечити визнання країни на міжнародній арені, займаючи гідну позицію у процесах міжнародних відносин. Разом з тим, очевидним є те, що від процесів глобалізації виграють передусім конкурентно сильні гравці – країни з високими показниками економічного розвитку та підприємства і організації із застосуванням інноваційних технологій ведення бізнесу. А країни, які розвиваються та мають гостру нестачу в кваліфікованих кадрах різних рівнів та різних сфер діяльності, мають недостатньо сформовану господарську інфраструктуру, проводять економічні політики (грошово-кредитну, валютну, податкову, підтримки національного виробництва та підприємництва) за відсутності економічно обґрунтованої стратегічної програми реалізації національних потреб та можливостей, відчувають реальну загрозу від глобалізації. Яскравим підтвердженням цьому є 26-річний досвід розбудови нашої країни: за весь період досягнуто чимало здобутків та високих результатів у різних сферах суспільного життя, але відсутність стратегічної програми розвитку країни не дозволяє досягнути синергетичного ефекту координації та узгодженості дій держави з різними установами, підприємствами, громадськістю. А причиною сучасної соціально-економічної кризи є не лише воєнний конфлікт, а й ряд управлінських рішень різних рівнів у різних сферах суспільного життя [1, с. 15].

Аналіз досліджень і публікацій, де започатковано розв'язання проблеми.

Сучасні традиції міжнародного господарювання та особливості розвитку національної економіки привертають увагу великої кількості науковців, практиків, політиків, громадських діячів і суспільства загалом. Свої праці цій проблематиці присвятили такі науковці, як: Н. Черкас, Ерік С. Райнерт, Ф. Фукуяма та ін. Чимало праць науковців, зокрема М. Бежа, Ю. Макогона, Д. Лук'яненко, О. Кендюхова, Ю. Пахомова обґрунтовують необхідність реформування економіки України, входження її в європейський економічний простір, інтеграцію у зону міжнародної вільної торгівлі.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблем. Світова спільнота увійшла у XXI ст. на хвилі глобалізації, лібералізації та технологічного прориву. Безумовно ці процеси мають неабиякий вплив на економічне пожвавлення суб'єктів господарювання, розширення ринків збуту, міграції капіталу, інтелекту, робочої сили. Дедалі гучніше та наполегливіше обґрунтовується доцільність переходу до ліберальних правил побудови економічних відносин як в межах окремої країни, так і в межах міжнародного співробітництва. Так, Україна стикнулася з існуючими сучасними реаліями світу – лібералізацією, формуванням вільних ринків, глобалізацією. Неодноразово уряд стикався з вимогами міжнародних організацій щодо послаблення регулятивних впливів в економіці, зменшення програм соціальної підтримки тощо.

Україна змушена дотримуватись цих вимог, адже вона й сьогодні залежна від механізмів зовнішнього кредитування. Крім того, наша країна потребує економічної та політичної підтримки міжнародних організацій, особливо в сучасних умовах економічної нестабільності та воєнної агресії.

Мета дослідження. Попри те, що уряд України дотримувався вимог та рекомендацій міжнародних економічних організацій упродовж попередніх років, все ж в країні не відбулося економічного прориву, не зростають стандарти суспільного життя, за різними економічними оцінками та міжнародними рейтингами Україна продовжує посідати слабкі позиції. Така ситуація потребує особливого дослідження, з'ясування причин поточних справ та пошуку шляхів виходу національної економіки України на нові позиції. Ці обставини й зумовили мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як слушно зауважив О. Кендюхов, зазвичай характеристика України вміщує вже шаблонну інформацію, що країна відрізняється своїм геополітичним потенціалом, а саме сприятливими кліматичними умовами, вигідним географічним положенням, достатньою кількістю природних ресурсів, а також високим рівнем освіти і кваліфікації громадян, вагомою культурно-історичною спадщиною. При цьому економічний стан країни завжди описується як незадовільний [2, с. 26]. У проекті Верховної Ради «Стратегії інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» зазначалось, що за роки незалежності економіка України зазнала величезних змін, проте в структурному плані залишилася технологічно низькоукладною, в якій домінують галузі, що виробляють продукцію з низьким рівнем доданої вартості. За умов збільшення експорту такої продукції це означає, що Україна зростаючими темпами розпродає свої природні ресурси і використовує свою робочу силу вкрай неефективно, особливо якщо враховувати, що імпорт в країну складається з високовартісної наукоємної продукції [3].

Це тоді, коли XXI ст. – час високих технологій. Якщо раніше запорукою ефективного розвитку національної економіки була індустріалізація виробництва, то тепер за умов глобалізації, інтенсифікації та посилення конкуренції між товаровиробниками різних країн світу невід'ємною складовою успіху є інновації та технологічне виробництво. Для прикладу, у 2007–2017 рр. «Apple Inc». випустила 1,2 млрд. од. смартфонів iPhone, що користуються великим попитом у всьому світі. Згідно з оцінками аналітиків компанії «Strategy Analytics», сумарні доходи «Apple Inc». від продажу iPhone становили 760,4 млрд. дол. США в період із II кварталу 2007 р. до II кварталу 2017 р. [4, с. 43]. Валова додана вартість компанії як основний показник продуктивності та міжнародної конкурентоспроможності у 2014 р. становила 87 млрд. дол., що більше, ніж ВВП Білорусі (77 млрд. дол.) і Азербайджану (77 млрд. дол.). Для порівняння, ВВП України у 2014 р. становив 130,6 млрд. дол., у 2017 р. – 119 млрд. дол., а ВВП таких провідних країн, як США та Китай, у 2017 р. склав 19,4 та 12 трлн. дол. відповідно [5, 391].

Міжнародний досвід свідчить про нарощення інноваційного технологічного досвіду передовими країнами світу. Найбільші транснаціональні компанії Європи стрімко нарощують обсяги заявок на патенти, що ґрунтуються на винаходах, розмішених у країнах, що розвиваються, які часто співпрацюють із винахідниками країн Європи. Переважно центри наукових досліджень та інновацій знаходяться в розвинених країнах, натомість процеси фізичного створення продукту зосереджено у країнах, що

розвиваються. Метою сучасних компаній є рух угору ланцюгами вартості та перехід від матеріального виробництва до нематеріальних процесів, що створюють вищу додану вартість.

Генеральний директор «ACER Compute's» Стен Ші зазначає, що під час виробництва або комплектації продукту створюється менше доданої вартості, тобто під час виробництва (комплектації) компанія отримує прибутки лише завдяки ручній праці, натомість вищу додану вартість створюють саме розумовою працею [4, с. 40]. Як показують окремі дослідження, китайський експорт дедалі більше залежить від технологічних чинників, ніж економічних стимулів. Частка глобального експорту готової продукції високотехнологічного електронного обладнання Китаю зросла з 3,4% у 1995 р. до 38,8% у 2016 р. Така динаміка ілюструє світове лідерство Китаю у високотехнологічному експорті. Наприклад, конкуренція з боку китайських виробників позначилася у США вищим безробіттям та зниженням заробітної плати на місцевих ринках праці, що відчули конкуренцію з боку імпорту. Чинниками зменшення зайнятості стали обмежене створення нових робочих місць, значне скорочення та заміщення низькокваліфікованих працівників. Очевидним є те, що внутрішня відкритість до конкуренції імпорту, з одного боку, є руйнівною для низькокваліфікованих робочих місць, проте створює висококваліфіковані робочі місця та веде до посилення технічної модернізації компаній і перерозподілу зайнятості в напрямі більш технологічно розвинених фірм, тоді як зростання внутрішнього доступу суто до зовнішніх ринків готових товарів має протилежні наслідки.

Низька динаміка економічного розвитку національної економіки України зумовлена численними внутрішньодержавними проблемами: невідповідністю економічної моделі національної економіки соціально-економічним цінностям і потребам українського суспільства (вкрай несправедливий механізм розподілу національного доходу, коли заможне життя меншини досягається за рахунок тяжкого існування більшості; неможливість забезпечення випереджальних темпів розвитку національної економіки, консервація існуючої низькорентабельної, фізично і морально застарілої, енерго- і матеріалоємної індустріально-аграрної структури національного виробництва; неможливість забезпечення існуючого рівня внутрішнього споживання за рахунок внутрішніх ресурсів, кредитна залежність; корумпованість, інвестиційна непривабливість, бюрократизація національної економічної системи). Реформування потребують освітня, податкова та пенсійна системи, інвестиційна політика, промисловість та виробництво, подолання олігархії та надмірної присутності влади у бізнесі.

Очевидно, що окреслені проблеми є надзвичайно складними та потребують якнайшвидшого якісного вирішення. Проте причини того, що Україна стала імпортозалежною країною і має слабкі конкурентні позиції на міжнародних ринках, на нашу думку, слід шукати і в інших площинах.

Україна увійшла у XXI ст. як новостворена країна з давньою історією та глибоким корінням національного розвитку, проте шлях її державного становлення не був рівнонаправленим. Упродовж тривалих століть її землі зазнавали численних перерозподілів сусідніми країнами-загарбниками, а ресурсний потенціал використовувався для розвитку економіки країни-колоніста. Отже, у спадщину

вона отримала важкі синдроми країни-колонії, які проявляються не лише в соціо-психологічній, управлінській, культурній, а й економічній поведінці та особливостях господарювання. За таких умов економіка України опинилась у складному становищі. До здобуття незалежності економіка УРСР працювала на розвиток економіки усього Союзу і була його сировинним придатком. Крім того, індустріалізація виробництва у ХХ ст. проводилась таким чином, щоб завершене виробництво мало залежний характер від економік усіх республік. Тому із припиненням існування Радянського Союзу Україна отримала у спадок розвалену економічну систему, виробництво товарів, побудоване на експорті сировинних ресурсів з інших республік, стало неможливим, відповідно й потоки сировинного експорту з України теж припинилися. Налагоджена впродовж десятиліть система виробничих відносин рухнула. Країна ж колонізатор мала за мету звести до мінімуму можливість самостійного економічного розвитку кожної з республік-колоній. Із такою складною економічною спадщиною незалежна Україна зіткнулася з новими вимогами часу. З одного боку, необхідно заново відроджувати національну економіку, а з іншого – адаптуватися до вимог сучасного глобалізованого світу. Не маючи досвіду державного менеджменту побудови економічної системи на основі індустріалізованого завершеного виробництва, Україна пішла звичним шляхом – налагодженням виробництва напівфабрикатів та експорту сировини і перетворилась у країну-донора розвитку економік інших країн.

Але що ще спричинило таку ситуацію в економіці України, окрім раніше перелічених внутрішньодержавних проблем? Це зовнішні умови, а саме вимоги міжнародних торгово-економічних організацій та процеси глобалізації. Панівними теоріями розвитку національної економіки та побудови міжнародної співпраці є: стратегія порівняльних переваг, яка пропагує спеціалізацію кожної країни у розвитку конкретних галузей чи видів виробництва; популяризація принципів вільної торгівлі та мінімізації протекційних заходів; невтручання держави у економічні процеси та відстоювання принципів «ефекту невидимої руки».

Але чи усі країни готові до таких умов та вимог інтеграції для міжнародного співробітництва? Е. С. Райнерт у своїй книзі «Як багаті країни забагатіли і чому бідні залишаються бідними» проводить глибоке дослідження подібних питань [6]. Автор обґрунтовує думку про те, що кожна країна має пройти власний шлях еволюції економічних і державотворчих процесів. Не розвинувши власну обробну промисловість та інтегруючись у міжнародні економічні процеси на принципах теорії спеціалізації та вільної торгівлі, країна прирікає себе на бідність та сировинно орієнтовану економіку. Е. С. Райнерт наводить приклади розвитку національної економіки різних країн, зокрема Англії, Німеччини, Франції, Італії, США та ін. Ці країни дотримувались «політики прагнення дорівнятись», тобто наблизити показники розвитку національної економіки до показників країн-партнерів міжнародного співробітництва, а не спеціалізації. Автор обґрунтовує, що принципи вільної торгівлі та лібералізації є доречними лише між рівними партнерами, а для країн з слаборозвиненою економікою мають негативний вплив і лише поглиблюють внутрішньодержавні економічні проблеми. Підтвердженням цього є міжнародний досвід, історичні факти та економіко-статистичні показники. Свого часу і Англія, і Німеччина, і США, і ряд інших сьогодні високорозвинених країн вдавались до протекційних заходів і не дотримувались принципів спеціалізації

національної економіки. В той же час вони пропагували ідеї спеціалізації та розвитку сировинно-добувного та сільського господарств серед своїх країн-колоній та країн з слабкою економікою.

У всі часи усіма країнами-колоністами проводилась одна політика – політика деіндустріалізації захоплених країн. Подібні ідеї відстоювали німецький економіст Йоганн-Генріх-Готлоб фон Юсті та англієць – класик економічної думки Адам Сміт, які впевнено стверджували, що деякі країни мають бути індустріальними, натомість іншим слід делегувати виробляти сировину [6, с. 219]. Їх ідеї мають життя і нині, за часів популяризації глобалізації, коли ринково розвинені країни імпортують дешеву сировину і робочу силу з країн «третього» світу. Багаті країни мають тенденцію «накидати» бідним країнам теорії, яких вони самі ніколи не дотримувалися і, можливо, ніколи й не будуть дотримуватись.

Історики-економісти дослідили, що Англія розбагатіла не завдяки теорії Адама Сміта про вільну торгівлю, а завдяки інституційній структурі, акцизам, податкам та тарифам. Протягом перших ста років після публікації книги А. Сміта «Багатство народів» в Англії збиралося більше мит, ніж у Франції, дарма що тепер вважають, ніби Франція була бастионом протекціонізму. Нині чиказькі економісти, які представляють теоретичні основи теперішньої хвилі глобалізації та Вашингтонських інституцій, заявляють решті світу, що державні та муніципальні уряди не мають втручатися в економіку. Насправді чиказький мер Дейлі витрачає мільйони доларів державних грошей, створюючи інкубатори для високотехнологічних галузей промисловості. Навіть в одному місті розрив між риторикою та реальністю величезний. У Вашингтоні управління у справах дрібних фірм щороку використовує федеральні кошти для позик і гарантій загальною сумою понад 20 млрд. дол., щоб підтримати приватні американські компанії. А за кілька кварталів від нього Вашингтонські інституції – Світовий банк та МВФ – далі проводять свою традиційну політику «накидання» бідним країнам «умов», які перешкоджають їм створювати такі самі інституції в «третьому» світі [6, с. 57].

Отже, з погляду практики висока економічна риторика призначена на експорт іншим. Натомість, коли йдеться про реалії на батьківщині, дотримуються відмінних прагматичних принципів. США субсидують і захищають протекційними заходами спектр продуктів, починаючи від сільського господарства й закінчуючи високотехнологічною промисловістю. Спостереження про те, що багаті країни загалом мають набагато більше обмежень, ніж проголошує їхня ідеологія, зробив ще у XVIII ст. італійський економіст Антоніо Дженовезі: в минулому період протекційного захисту обробної промисловості був обов'язковим для всіх тепер багатих країн. Розрив між риторикою і реальністю стає ще тривожнішим, коли ті самі теоретики використовують різні теорії для різних цілей. Проблеми, які перебувають десь далеко, вирішують відповідно до абстрактних принципів («ефекту невидимої руки»). А коли проблеми, які треба вирішувати, перебувають ближче до рідного дому, то дозволено брати до уваги здоровий глузд, прагматизм і досвід. Навіть Адам Сміт заявляв, що тільки країни з власною обробною промисловістю можуть перемагати у війні [6, с. 60].

Для прикладу, два провідних американських політологічних інститути – громадська організація Американський фонд миру (The Fund for Peace) і впливовий американський журнал «Foreign Policy» – опублікували восьмий експертний рейтинг «недієздатності»

держав світу – Failed States Index 2012, який відображає здатність влади контролювати цілісність території, а також демографічну, політичну і економічну ситуацію в країні. Аналіз проводився на підставі 12 критеріїв – так званих показників «недієздатності» держави, які об'єднані в три групи: соціальні, економічні та військово-політичні. Україна в цьому рейтингу посіла 113 місце (серед 178 країн) з індексом 67,2 як держава з рівнем стабільності, що є нижчим від середнього (загрозливий рівень ризиків). Трійку лідерів у рейтингу очолила Фінляндія разом з її скандинавськими сусідами Швецією і Данією. Ці країни мають сильні соціально-економічні показники, розвинені суспільні інститути, високий рівень якості державних послуг, поваги прав людини і верховенства закону [7].

Спеціалізація країни відповідно до її порівняльної переваги означає, що вона спеціалізується у сферах, де вона відносно найбільш ефективна порівняно з іншою країною. Е. С. Райнерт стверджує, що економісти школи Рікардо, викинувши з економічної теорії якісне розуміння економічних змін і динаміки, створили економічну теорію, яка дає змогу тій чи іншій країні спеціалізуватися в бідності та неосвіченості. В теорії Рікардо економіка нікуди не йде, немає прогресу, а отже, немає нічого, до чого треба прагнути дорівнятися. Головною рушійною силою людського економічного суспільства є те, що Фрідріх Ніцше називає «капіталом духу і волі»: нові знання, підприємництво і організаційні здібності – приватні та державні [6, с. 65]. Бідні країни мають тенденцію спеціалізуватися у видах економічної діяльності, що їх багаті країни вже не здатні механізувати далі та запровадити в них ще якісь інновації, тоді як інноваційні технології і збільшувана прибутковість є головними джерелами економічної могутності.

Провідний у Європі Інститут менеджменту (Institute of Management Development, IMD, Швейцарія) опублікував результати глобального дослідження конкурентоспроможності країн світу у 2012 р. – The World Competitiveness Year book 2012. Згідно з цим дослідженням Україна посідає 56 місце у рейтингу з індексом 46,847 з 59 представлених країн. Світовим лідером конкурентоспроможності став Гонконг, далі – США і Швейцарія. У першу десятку найбільш конкурентоспроможних економік увійшли Сінгапур, Швеція, Канада, Тайвань, Норвегія, Німеччина і Катар [8].

Перманентне відставання України від передових країн світу далі відштовхує нас від статусу інтелектуального суспільства і відповідно від інформаційно-технологічного способу виробництва, загрожуючи досягти рубежу інертного існування. Аналіз світового досвіду показує, що ринкові трансформації, не збагачені технологічними проривами, не можуть викликати економічне чудо. Прикладом можуть служити країни Латинської Америки, Азії й особливо Африки, що десятиліттями перебувають у стані економічної деградації [9, с. 341]. За останні тридцять років ледь не кожна африканська країна є прикладом систематичної дегенерації дієспроможності: під час одержання незалежності більшість країн володіла кращими економічними спроможностями, ніж зараз [10, с. 75].

З іншого боку, нові індустриальні країни – «східноазіатські тигри» прорвали монополію головних глобалізаторів і вийшли на шлях економічного й соціального прогресу саме завдяки технологічним проривам [9, с. 341]. Отже, головна проблема української економіки – в структурі національного виробництва. Індустриально-аграрна

економіка з її морально і фізично застарілою технологічною базою низькорентабельна і наденергоємна (посідає перше місце з енергоємності в Європі і п'яте в світі, а з енергоефективності знаходиться на передостанньому місці в світі, перед Конго) завжди буде знаходитися в рабській залежності від постіндустріальних економік або постачальників енергетичних ресурсів [2, с. 27]. Насамперед увагу слід зосередити на інноваціях, які, стимулюючи зв'язок економіки з наукою, мають докорінно змінити структуру виробництва.

Варто відзначити, що лідируючі позиції на ринку високих технологій та інновацій займають розвинуті та ті, що активно розвиваються, країни: США, Китай, держави Євросоюзу, Японія, Індія. Разом з тим, сфера високих технологій та інновацій характеризується наростаючою інтернаціоналізацією і виробничою кооперацією. У коротко- і середньостроковій перспективі кооперація у сфері високих технологій має бути для України однією з ключових задач, сприяючи одержанню нею найсучасніших технологій. Натомість питома вага підприємств, що впроваджували інновації, постійно скорочувалась: з 18% в 2000 р. до 13% в 2008 р. З 2010 р. намітилась певна тенденція щодо її зростання. У 2016 р. вона становила 18,9% та у 2017 р. знову дещо знизилась (табл. 1).

Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової у 2010 р. становила 3,8% і до 2017 р. скоротилась до 0,7%. У структурі експорту країни 57% становить сировинна економіка, ключові експортні галузі, такі як металургія, сільське господарство, хімічна промисловість і навіть галузь інформаційних технологій, на 80% є сировинними.

Таблиця 1

Інноваційна активність підприємств України

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками			
			дослідження і розробки (1)	придбання нових технологій (2)	придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій (3)	Інші витрати
%		млн. грн.				
2010	13,8	8045,5	996,4	141,6	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	324,7	10489,1	2440,2
2012	17,4	11480,6	1196,3	47,0	8051,8	2185,5
2013	16,8	9562,6	1638,5	87,0	5546,3	2290,9
2014	16,1	7695,9	1754,6	47,2	5115,3	778,8
2015	17,3	13813,7	2039,5	84,9	11141,3	548,0
2016	18,9	23229,5	2457,8	64,2	19829,0	878,4
2017	16,2	9117,5	2169,8	21,8	5898,8	1027,1

Джерело: наведено за [11].

Це є наслідком низького рівня застосування інновацій вітчизняними підприємствами, низьких показників втілення наукових розробок у практику, недостатніх обсягів та джерел фінансування інновацій.

У 2016 р. з державного бюджету коштів на фінансування інноваційної діяльності було виділено у сумі 179 млн. грн. (0,77%), тоді як власних коштів було виділено у сумі 22036 млн. грн. (94,86%), від іноземних інвесторів залучено 23,4 млн. грн. (0,1%) та інші джерела склали 991,1 млн. грн. (4,27%) (табл. 2) [11].

Таблиця 2

Джерела фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств

Роки	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
млн. грн./%					
2010	8045,5/100	4775,2/59,35	87,0/1,08	2411,4/29,97	771,9/9,59
2011	14333,9/100	7585,6/59,92	149,2/104	56,9/0,40	6542,2/45,64
2012	11480,6/100	7335,9/63,90	224,3/1,95	994,8/8,67	2925,6/25,48
2013	9562,6/100	6973,4/72,92	24,7/0,26	1253,2/13,11	1311,3/13,71
2014	7695,9/100	6540,3/84,98	344,1/4,47	138,7/1,81	672,8/8,74
2015	13813,7/100	13427,0/97,2	55,1/0,40	58,6/0,42	273,0/1,98
2016	23229,5/100	22036,0/94,86	179,0/0,77	23,4/0,10	991,1/4,27
2017	9117,5/100	7704,1/84,50	227,3/2,49	107,8/1,18	1078,3/11,83

Джерело: наведено за [12].

Основним джерелом фінансування інноваційної діяльності залишаються власні кошти підприємств. Слід зазначити, що основним джерелом власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання є чистий прибуток. Згідно з даними Державної служби статистики України на початок 2013 р. близько 42% від загальної кількості підприємств працювали зі збитками, на початок 2018 р. – 31,4% [12]. Таким чином, вітчизняні підприємства не мають достатньо власних ресурсів для забезпечення інноваційної діяльності.

Висновок і перспективи подальших досліджень. Особливістю економічної глобалізації є утворення всесвітнього середовища обміну товарами, послугами, капіталом, робочою силою, а глобалізаційні процеси охопили всі країни світового господарства незалежно від досягнутого ними рівня розвитку та соціально-економічного типу. Необхідність інтеграції України із світовим економічним простором є очевидною і вимагає особливої уваги та розробки стратегії входження у світові господарські структури з метою досягнення національно-економічних інтересів, особливо за сучасних умов глобалізаційних трансформацій, економіко-політичної нестабільності та високої конкуренції.

Враховуючи умови сучасного господарювання, основними стратегічними напрямками розвитку національної економіки України мають бути:

- структурна перебудова реального сектору економіки, направлена на переорієнтацію експорту з сировинного та агропромислового на товари випуску завершеного циклу із більшою доданою вартістю;
- розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств, розробка програм щодо розширення джерел та можливостей залучення інвестицій під науково-інноваційну діяльність підприємств, організацій та науково-дослідних центрів;

– ресурсозбереження та використання економічного потенціалу для забезпечення національного розвитку та відстоювання внутрішніх та зовнішніх національних інтересів;

– позиціонування на міжнародних ринках співпраці як рівноправного та надійного партнера, а не як кредитно залежної від міжнародних організацій країни.

Для забезпечення досягнення визначених стратегічних орієнтирів необхідно здійснити трансформацію та реформацію ряду важливих економічних та державотворчих підходів відповідно до сучасних глобалізаційних умов, але зі збереженням національних інтересів і критичним аналізом міжнародної практики.

Зважаючи на міжнародний досвід і поведінку інших високорозвинених країн, в Україні необхідно розробити комплекс заходів щодо відстоювання національних пріоритетів. Слід основну увагу зосередити на розв'язанні внутрішніх проблем та зменшити залежність від рекомендацій та вимог міжнародних організацій. Як зазначає історик економіки Марк Блауг, сучасна економічна теорія «хвора», вона дедалі більшою мірою стає інтелектуальною грою, в яку грають для неї самої, а не для її практичних наслідків. Зі слів Віктора Нормана: «Одна з чудових рис економічної теорії як науки полягає в тому, що це лише спосіб мислення, фактичних знань не існує» [6, с. 70]. Отже, Україна має орієнтуватися на здоровий глузд, економіко-математичне обґрунтування та власні зусилля у досягненні національних економічних інтересів, а не на необґрунтовані вимоги міжнародних організацій. Основні трансформації мають стосуватися таких аспектів:

1) якісного реформування науки для зміцнення інноваційно-технологічного потенціалу національного виробництва з метою забезпечення зростання доданої вартості, зміцнення конкурентних позицій на міжнародних ринках товарів завершеного виробництва, зниження імпортозалежності національної економіки. Інноваційний характер економіки породжує принципово нові вимоги до розвитку всіх структурних елементів суспільства. Перехід світової економіки в новий якісний стан зумовлений дією таких факторів, як підвищення ролі теоретичних знань; структурні зрушення у сфері матеріального виробництва, зокрема зростання частки сфери послуг; розвиток сучасних інформаційних технологій та високотехнологічних галузей;

2) зміцнення фінансової незалежності – посилення контролю за фінансовими потоками, зменшення зовнішнього боргу та залежності від зовнішніх кредиторів, орієнтації фінансової системи країни на інвестування у національне господарство. Динаміка валового зовнішнього боргу з 1991 р. до 2013 р. мала стрімку тенденцію до росту. Кредитні залучення з-за кордону лише поглибили боргове зобов'язання країни. Виведення прибутків з України за кордон становить 8 млрд. млрд. дол. США на рік. В країні нарощується імпорту замість розвитку власного виробництва, що сприяє швидкому проїданню виручки: перевищення імпорту над експортом складає 15 млрд. млрд. дол. За станом на 30 вересня 2018 р. внутрішній державний борг складає 768 536,9 млн. грн., а зовнішній – 1 344 231,71 млн. грн. [12]. Спроможність у повному обсязі обслуговувати та своєчасно погашати державний борг є одним з основних індикаторів фінансової стабільності країни. Ситуація в країні свідчить, що основна частка новоотриманих коштів іде на погашення попередніх боргів та фінансування соціальних потреб замість інвестування у національне виробництво.

Очевидно, що позичені кошти проходять через економіку України транзитом без фінансування отримання доданої вартості. Зауважимо, що економічно розвинутим країнам вигідно, що в Україні індустріалізація та впровадження інновацій ідуть повільними темпами, адже вони матимуть можливість імпортувати дешеву сировину і таким чином диктуватимуть свої правила економічної співпраці. Тому доречно скористатись порадою Еріка С. Райнерта: «Не робіть так, як німці кажуть вам робити, а робіть так, як робили німці... Не відкривайтеся дуже широко для вільної торгівлі, поки не маєте міцної національної промислової основи. Симетрична економічна інтеграція – між рівними – добра для обох сторін. Асиметрична інтеграція має тенденцію робити бідних партнерів біднішими» [6, с. 10];

3) перезавантаження національної економічної політики та поведінки відповідно до державотворчих інтересів, соціальних потреб та національно-духовних цінностей суспільства. Дані завдання є складними і багатограними. Вони формують моральні цінності суспільства, національної самоідентифікації, патріотизму, ментальності, психологічного здоров'я та готовність суспільства будувати свою міцну державу. Україна як колишня колонія СРСР успадкувала чимало негативних моделей поведінки як представниками державного менеджменту, так і суспільством загалом. В українця роками знищувалось відчуття підприємництва та приватної власності, самовираження особистості, культивувалась колективна форма мислення та господарювання. Звіти про виконання нереалістичних «п'ятирічок», які формувались під страхом кримінальної відповідальності, навчили суспільство до обману та крадіжок заради виживання. Подвійні стандарти життя посіяли зародки корупції та хабарництва і тепер у держслужбовців є велика мотивація до сприяння корупційним схемам та хабарництву. Окремо слід вести мову про патріотичне, морально-етичне та економічне виховання не лише молоді; про духовно-культурний та психологічний розвиток нації. Перед Україною стоїть важливе завдання – здолати в уряді ідейних прихильників попередніх колоніальних настроїв, об'єднати суспільство заради розвитку власної держави, виробити нову економічну поведінку, інтегруватися у сучасний глобалізований світ, зберігши національні, економічні, фінансові та культурні інтереси, адже основною причиною економічної та воєнно-політичної кризи України послужив непрофесійний та непатріотичний державний менеджмент, який провадився вихідцями із колоніального державного устрою.

Отже, враховуючи міжнародні тенденції та внутрішні потреби та проблеми, Україні у найближчій перспективі необхідно переорієнтуватися з технологічної кооперації на виробничі системи повного завершеного циклу, активно залучати інвестиції та вкладати фінансові ресурси у фундаментальні та прикладні дослідження, розвивати інфраструктуру наукових досліджень, розробляти складну інноваційну продукцію, виробляти нову економічну політику та поведінку. В іншому випадку Україна й надалі залишатиметься у статусі сировинного донора для ринково розвинутих країн, а її територія буде використовуватися іноземними партнерами для розміщення шкідливих виробництв із дешевою робочою силою.

Література

1. Владимир О. М. Об'єктивна необхідність забезпечення політики сталого розвитку економіки країни. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2017. Вип. 2 (17). С. 13–29. URL : <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17vomrek.pdf>
2. Стратегічне управління національним економічним розвитком : монографія: в 2-х т. Т. 2; за заг. ред. О. В. Кендюхова. Донецьк : «ДВНЗ» ДонНТУ, 2013. – 338 с.
3. Проект Постанови про Рекомендації парламентських слухань на тему «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» № 5421 від 21.10.2010 р.
4. Черкас Н. І. Особливості створення доданої вартості в умовах глобальної мережевізації виробництва. *Економіка розвитку*. 2018. № 1 (85). С. 37–48.
5. Владимир О. М. Інновації – основа розвитку національної економіки. *Соціально-компетентне управління корпораціями в умовах поведінкової економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., листоп. 28 2018 р.)* / відп. ред. О. М. Полінкевич, Л. В. Шостак. Луцьк, 2018. 530 с.
6. Райнерт Ерік С. Як багаті країни забагатіли... і чому бідні країни лишаються бідними. Київ : Темпора, 2015. 444 с.
7. Failed States Index 2012: рейтинг недееспособности государств мира 2012 года. URL : <http://gtmarket.ru/news/2012/06/19/4439>.
8. Institute of Management Development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2012 году. URL : <http://gtmarket.ru/news/2012/05/31/4423>.
9. Макогон Ю. В., Лук'яненко Д. Г., Пахомов Ю. М. Міжнародні стратегії економічного розвитку : підруч. – Київ : Освіта України, 2009. 420 с.
10. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке. Москва : АСТ ; Владимир : ВКТ, 2010. 222 с.
11. Наука, технології та інновації. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
12. Інформаційний сайт Мінфін. URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>.

References

1. Vladymyr, O.M. (2017). Ob'yektivna neobkhidnist' zabezpechennya polityky staloho rozvytku ekonomiky krayiny [Objective necessity to provide policy of sustainable development of the country's economy]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-Economic Problems and the State*, No 2 (17), P. 13-29. Retrieved from <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2017/17vomrek.pdf> [in Ukrainian].
2. Kenyukhov, O.V. (2013). *Stratehichne upravlinnya natsional'nym ekonomichnym rozvytkom: monohrafiya* [Strategic management of national economic development: monograph]. Donetsk: "DVNZ" DonNTU, V.1, 338 p. [in Ukrainian].
3. Proekt Postanovy pro Rekomendatsiyi parlament's'kykh slukhan' na temu «Stratehiya innovatsiynoho rozvytku Ukrainy na 2010-2020 roky v umovakh hlobalizatsiynykh vyklykiv» (2010) [Draft Resolution on the Recommendation of the Parliamentary Hearings on the theme «Strategy of Ukraine's Innovation Development for 2010-2020 in the context of globalization challenges»], 21.10.2010 N 5421. Retrieved

- from http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920&cat_id=46017&showHidden=1#_Toc231016334 [in Ukrainian].
4. Cherkas, N.I. (2018). Osoblyvosti stvorennya dodanoyi vartosti v umovakh hlobal'noyi merezhevizatsiyi vyrobnytstva [Features of creation of added value in conditions of global networking of production]. *Ekonomika rozvytku – Development Economics*, 1 (85), P. 37– 48 [in Ukrainian].
 5. Vladymyr, O.M. (2018). Innovatsiyi – osnova rozvytku natsional'noyi ekonomiky [Innovation is the basis of the development of the national economy]. *Sotsial'no-kompetentne upravlinnya korporatsiyamy v umovakh povedinkovoyi ekonomiky – Socially-competent management of corporations in a behavioral economy*. Lutsk, P. 391-393. Retrieved from file:///C:/Temp/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%9B%D1%83%D1%86%D1%8C%D0%BA.pdf [in Ukrainian].
 6. Erik, S. (2015). Reinert. Yak bahati krayiny zabahatily... i chomu bidni krayiny lyshayut'sya bidnymy [How Rich Countries Got Rich And Why Poor Countries Stay Poor]. Kyiv: Tempora, 444 p. [in Ukrainian].
 7. Reyting nedeyesposobnosti gosudarstv mira 2012 goda (2012). [Failed States Index 2012]. Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2012/06/19/4439> [in Russian].
 8. Reyting konkurentosposobnostistran mira v 2012 godu (2012). [Institute of Management Development]. Retrieved from <http://gtmarket.ru/news/2012/05/31/4423> [in Russian].
 9. Makohon, Yu.V., Lukyanenko, D.H., Pakhomov, Yu.M. (2009). *Mizhnarodni stratehiyi ekonomichnoho rozvytku: Pidruchnyk* [International Strategies for Economic Development: Textbook]. Kyiv: Education of Ukraine, 420 p. [in Ukrainian].
 10. Fukuyama, F. (2010). *Silnoye gosudarstvo: Upravleniye i mirovoy poryadok v KhKhl veke* [Strong State: Governance and World Order in the 21st Century]. Moskov, AST, Vladimir: VKT, 222 p. [in Russian].
 11. Nauka, tekhnolohiyi ta innovatsiyi [Science, technology and innovation]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm [in Ukrainian].
 12. *Informatsiyyny sayt Minfin* [Information site of the Ministry of Finance]. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> [in Ukrainian].

Статтю отримано 18 червня 2019 р.

Article received June 18, 2019.